

Ergenlerde Saldırganlığın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*

Investigation of Aggression in terms of Various Variables in Adolescence

Bilge NAİR**

Hülya ERCAN***

Received: 3 May 2018

Research Article

Accepted: 17 April 2019

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the aggression levels of adolescents according to sex, age, perceived environmental safety, personality traits, perceived parental attitudes and peer relationships. The research was performed in by using the relational survey method. 461 high school students participated in the study; 202 of the participants were female (43.8%), 259 (56.2%) were male; the mean age was 15.69 (SD=1.20). The research data were collected by using "Personal Information Form", "Aggression Questionnaire", "Sense of Safety Scale", "Adjective Based Personality Test", "Parental Attitude Scale" and "Peer Relationship Scale". Correlation, t-test and multiple linear regression analyzes were performed to determine the relationships between the variables in the study. As a result of the analyzes, it was found that the subscales of aggression were related to sex, age, perceived environmental security, personality traits, perceived parental attitudes and peer relationships at different levels. As a result of the regression analysis, it was determined that personality traits of agreeableness, neuroticism, extroversion and openness dimensions, peer relations' loyalty and self-disclosure dimensions, and parental attitudes of acceptance/interest and psychological autonomy were significant predictors of aggression. The mentioned variables together explain for 31% of the total variance.

Keywords: adolescence, aggression, personality traits, parental attitudes, peer relationships.

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, ergenlerin saldırganlık düzeylerini cinsiyet, yaş, algılanan çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana-baba tutumu ve akran ilişkileri değişkenlerine göre incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılmış, çalışmaya 461 lise öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların 202'si kadın (%43.8), 259'u (%56.2) erkektir; yaş ortalamaları 15.69'dur (SS=1.20). Araştırma verileri "Kişisel Bilgi Formu", "Saldırganlık Ölçeği", "Çevre Güvenlik Ölçeği", "Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi", "Ana Baba Tutum Ölçeği" ve "Akran İlişkileri Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri tespit edebilmek için korelasyon, t-testi ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda saldırganlığın alt boyutları ile cinsiyet, yaş, algılanan çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumları ve akran ilişkileri arasında farklı düzeylerde anlamlı ilişkiler olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevroitiklik, dışadönüklük ve deneyime açıklık boyutları, akran ilişkilerinin sadakat ve kendini açma boyutları ile algılanan ana baba tutumlarının kabul/ilgi ve psikolojik özerklik boyutlarının birlikte saldırganlığın anlamlı birer yordayıcısı olduğu ve bu değişkenlerin birlikte toplam varyansın %31'ini açıkladığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: ergenlik, saldırganlık, kişilik özellikleri, ana baba tutumları, arkadaş ilişkileri.

* Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen "Ergenlerde Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Freelance Researcher, Sivas, Turkey, bilgekose55@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4851-066X>

*** Corresponding Author: Asst. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Turkey, hulya.ekin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0442-4121>

Citation Information

Nair, B., & Ercan, H. (2019). Ergenlerde saldırganlığın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 12(3), 1067-1094.

Giriş

Ergenlik fiziksel, bilişsel ve psikososyal değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenler bir yandan kendilerinde meydana gelen değişimlere uyum sağlamaya çalışırken diğer taraftan kimlik geliştirmek, özerklik kazanmak ve yakın ilişkiler kurmak gibi gelişim görevlerini başarmak durumundadırlar. Söz konusu süreçte ergenlerin ana babaları ve akranları ile ilişkileri farklılaşmakta, hak ve özgürlüklerinin yanı sıra toplumsal sorumlulukları da artmaktadır. Kısa süre içerisinde yaşanan bu değişimler dizisine bir takım sorunlar da eşlik etmektedir. Bu sorunlar arasında öne çıkanlardan biri, saldırganlıktır.

Saldırganlık insanlara ya da diğer canlılara zarar verme niyeti içeren her türlü eylemi ifade etmek için (Carlson, Marcus-Newhall, & Miller, 1989) ve çoğu zaman şiddet kavramı ile birlikte kullanılan bir kavramdır. Her iki kavram da biliş, duygu ve davranış alt kümelerini içerir ve aralarındaki sınır oldukça belirsizdir. Çoğu bilim insanı saldırganlığın bir şekilde başkalarına acı çektirme, mülklerine ya da saygınlıklarına zarar vermeye yol açacak sözel ya da fiziksel davranışları içerdiğini kabul eder (Baron, 1977); şiddet ise daha çok ciddi hasar ya da yaralanmalara yol açacak fiziksel saldırganlıkları ifade etmek için kullanılır (Megarge, 2009). Bu durumda saldırganlık kavramının kapsamının daha geniş olduğu söylenebilir.

Saldırganlık, kişiler ve toplumlar için olumsuz sonuçlara yol açtığından, uzun zamandır bilim insanlarının ilgisini çekmektedir. Bunun sonucu olarak saldırganlıkla ilgili çok sayıda kuramsal açıklamaya rastlamak mümkündür. Bunlardan en dikkat çekici olanlar psikanalitik yaklaşım, etolojik yaklaşım, biyolojik yaklaşım, engellenme-saldırganlık kuramı ve sosyal öğrenme kuramıdır.

Psikanalitik yaklaşımın önemli temsilcisi Sigmund Freud, iki temel içgüdüden söz eder: Yaşam ve ölüm. Freud (1966), saldırganlık davranışlarını bireylerin doğuştan getirdikleri ve doyurulması gereken ölüm içgüdüsüne dayandırır; ancak saldırganlık daima erotik dürtülerle de ilişkilidir. Ona göre saldırganlık dürtüsü bedensel gerilimlerden kaynaklanır ve dışa vurulması gerekir. İki binli yıllara geldiğinde, psikanalitik yaklaşımda Freud'un bakış açısı temele alınmakla birlikte saldırganlık yıkıcı bir dürtü, hayal kırıklığı ya da hoşnutsuzluğa verilen karşılık; birincil gereksinimlerin karşılanmamasından kaynaklı çekilen acıya tepki ya da narsistik gereksinimlerin değişmesi ile ilişkili bir dürtü olarak ele alınmaktadır (Rizzuto, Meissner, & Buie, 2004).

Saldırganlığı içgüdü olarak gören diğer bir kuramcı ise Konrad Lorenz'dir. Etolojik Kuramın temsilci olan Lorenz (1963/2002), saldırganlığı insan ve hayvan davranışlarını karşılaştırarak incelemiş ve açıklamalarında evrimsel bakış açısını temele almıştır. Ona göre saldırganlık türler arasında değil, türler içinde ortaya çıkar. Bir hayvan, kendi türünün diğer üyelerine saldırgan davranışlarda bulunarak ulaşılabilir kaynakların en uygun biçimde dağılımını sağlar. Saldırganlık aracılığı ile türün en güçlü ve en iyi olanları hayatta kalır; böylelikle onların özellikleri gelecek nesillere aktarılır.

Saldırganlıkla ilgili açıklamalardan bir diğeri biyolojik yaklaşımdan gelir. Biyolojik yaklaşımda, insan ve hayvanlardaki saldırganlık davranışları hormonlar, beyindeki çeşitli bölgeler ve genler üzerinde yapılan incelemelere dayandırılarak açıklanmaya çalışılır (Friedmann, Dunlap, & Goodwin, 2011; Lee & Coccaro, 2007;

Nelson, 2006). Bu bakış açısı temelinde yapılan çalışmalarda seratonin, dopamin ve norepinefrin gibi belirli nörotransmitterlerin, vasopressin ve oksitosin gibi nöropeptidlerin (Yanowitch & Coccaro; 2011) yanı sıra beyinde yer alan prefrontal korteks, anterior singulat korteks, amigdala ve hipotalamus bölgelerinin saldırganlıktaki rolü açıklanmaya çalışılmış; davranışsal genetik araştırmaları (Blonigen & Krueger, 2006; Maxson & Canastar, 2006) ile saldırgan davranışların kalıtımsal bileşenlerine işaret edilmiştir.

Bir başka açıklama, Engellenme-Saldırganlık Kuramında dile getirilir. Temelde Freud'un psikanalitik yaklaşımından etkilenen bir grup bilim insanı (John Dollard, Leonard Doob, Neal Miller, O. H. Mowrer, & Robert Sears) tarafından ileri sürülen bu kuramda, saldırganlığın bir engellenmenin sonucunda ortaya çıktığı savunulur. Engellenme, saldırganlık için bir uyarıcı rolü üstlenir ve organizmayı saldırgan olmaya hazırlar (Balcıoğlu, 2000). Ancak engellenen her birey saldırgan davranışlarda bulunmayabileceği gibi, engellenme mantıklı bir nedene dayandırıldığında ya da kazara olduğu düşünüldüğünde, saldırganlık ortaya çıkmayabilir.

Sosyal Öğrenme Kuramında saldırganlık açıklanırken öğrenmenin önemi vurgulanır. Kuramın en önemli temsilcisi olan Albert Bandura'ya (1971; 2016) göre saldırganlık da diğer davranışlar gibi gözlem yoluyla öğrenilir ve süreçte taklit ve pekiştiriciler önemli rol oynar. Kuramda özellikle sosyalleşme sürecinin saldırgan davranışların öğrenilmesindeki rolüne işaret edilir. Bireyler hangi davranışların saldırganlık içerdiğini, kimlere/hangi durumlarda saldırılacağını ya da saldırılmayacağını, vb. sosyalleşme sürecinde öğrenirler. Yani toplumsallaşma sürecinde öğrenilen, saldırgan olmaktan çok saldırganlık için uygun yer ve zamandır.

Saldırganlık konusunda son zamanlarda dikkati çeken bir başka açıklama Ekolojik Kurama aittir. Urie Bronfenbrenner (1979) tarafından ileri sürülen kuramda insan gelişimi, biyolojik temelli eğilimlerin çevresel faktörlerle etkileşime girmesi ile açıklanır. Bronfenbrenner'e göre çevresel faktörler mikrosistem, mesosistem, eksosistem, makro sistem ve kronosistem olarak adlandırılan bir dizi iç içe geçmiş katmandan oluşur. Her katman, diğer katmanlarla ilişki içindedir ve hepsi birlikte gelişimi etkiler. Ekolojik Kuramın önde gelen temsilcilerinden Goldstein (1994), saldırganlığın başka bir yerde başlamış ya da başka bir yerde devam edebilecek olmasına karşın, sınırlandırılmış bir bölgede meydana geldiğini ileri sürer ve saldırganlığın fiziksel ve sosyal olmak üzere iki farklı çevrenin mikro, meso ve makro düzeylerinde incelenmesinin gerekliliğine işaret eder.

Saldırganlık konusunda üzerinde durulması gereken bir başka nokta, saldırganlık sınıflamalarıdır. Araştırmacılar özgeci, düşmanca, izin verilmiş, duygusal, araçsal, uyum sağlayan, zarar veren, doğrudan, dolaylı, ilişkisel ve sosyal gibi farklı saldırganlık türlerinden söz etmektedirler (Filiz, 2009; Koç, 2011; Kula, 2008; Öztürk, 2008; Tremblay, Hartup, & Archer, 2005). Çeşitli saldırganlık sınıflamaları bulunmakla birlikte, bu araştırmada saldırganlık türleri Buss ve Warren'in (2000) ileri sürdüğü şekilde fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olarak ele alınmıştır.

Fiziksel saldırganlık bireylerin canlı ya da cansız bir başka varlığa zarar verme amacı taşıyan her türlü davranışlarını içerir (Bee & Boyd, 2009). Tokatlamak ya da yumruk atmak, itmek, tekmelemek, bir cisim ile vurmak, boğazını sıkmak, bıçaklamak ve ateşli silahla yaralamak fiziksel saldırganlık örnekleridir. Sözel saldırganlıkta,

sözcükler aracılığı ile karşıdaki kişiye zarar verme amaçlanır (Wenar, 1994). Hakaret etmek, küfür etmek, tehdit etmek, konuşmayı reddetmek ve dedikodu yapmak, sözel saldırganlık örnekleridir. Öfke; engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma gibi durumlar karşısında ortaya çıkan ve zaman zaman saldırganlıkla sonuçlanabilen yoğun bir duygudur (Budak, 2000); uygun şekilde ifade edildiğinde uyum sağlamayı kolaylaştırdığı halde yıkıcı hale dönüşürse önemli kişisel ve sosyal problemlere yol açabilir (Kökdemir, 2008). Düşmanlık, başkalarına zarar verme, incindiklerini görme ve acı çektirme isteğini ifade eden bir özelliktir (Bakırcıoğlu, 2012; Smith, 1994). Bu özellikteki kişiler kendilerine ve başkalarına kızgın olmanın yanı sıra genel olarak olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olma eğilimindedirler (Beck, 1999). Dolaylı saldırganlık doğrudan olmayan, fiziksel ya da sözel biçimde ortaya çıkabilen saldırganlık türüdür (Walker & Richardson, 1998). Zarar verilmek istenen kişinin arabasını çizmek ya da hakkında dedikodu yapmak örnek olarak verilebilir.

Araştırma bulguları olağan gelişimsel değişimlerin eşlik ettiği kişisel ve bağlamsal faktörlerin, ergenlerin farklı türden ve düzeyde antisosyal davranışlar sergilemesinde rol oynayabileceğine işaret etmektedir (Jessor, 2016). Bu etkenlerden biri çevre koşullarıdır. Çevre, genel olarak bütün gelişim sürecinin şekillenmesinde rol oynar (Bronfenbrenner, 1979). Uygun çevre koşulları gelişimi destekleyebilir ya da uygun olmayan koşullar gelişimi sekteye uğratabilir. Batıda yapılan araştırmalar, çevresel risk faktörlerinin saldırganlık düzeyini etkilediğine ilişkin önemli bulgular ortaya koymuştur (Çetinkaya Yıldız & Hatipoğlu Sümer, 2010). Ancak Türkiye’de konuya ilişkin araştırma sayısı oldukça sınırlıdır (Aksoy & Ögel, 2004; Çetinkaya Yıldız & Hatipoğlu Sümer, 2010). Bu nedenle ergenlerde saldırganlığın çevre güvenliği değişkeni açısından incelenmesi önemli görünmektedir.

Saldırganlığı etkileyen bir başka faktörün ana babaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışları olduğu düşünülebilir. Çevre koşulları gibi ana babaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışları da sağlıklı bir gelişim için büyük önem taşımaktadır (Sümer, Gündoğdu Aktürk, & Helvacı 2010; Lamborn, Mounts, Steinberg, & Dornbusch, 1991; Steinberg, 2001; Steinberg, 2007). Alan yazın incelendiğinde ana babaların çocuk yetiştirme stillerine ilişkin çalışmalarda; Baumrind’in (1966) açıklamalarına Maccoby ve Martin’in (1983) yaptıkları katkıyla ortaya konan ana babalık stili sınıflamasının öne çıktığı görülmektedir. Duyarlılık ve beklenti boyutları kullanılarak yapılan sınıflamada dört temel ebeveynlik stili tanımlanır: Otoriter (authoritarian), yetkili (authoritative), hoşgörülü (indulgent) ve ihmalkâr (negligent) ana babalık. Otoriter stilde duyarlılık düzeyi düşük, beklenti düzeyi yüksek; hoşgörülü stilde duyarlılık düzeyi yüksek, beklenti düzeyi düşük; yetkili stilde her iki boyut düzeyi de yüksek; ihmalkâr stilde her iki boyut düzeyi de düşüktür. Bu stillerden çocuk yetiştirme için en uygun olanın yetkili (açıklayıcı otoriter) stil olduğu kabul edilmektedir (Bee & Boyd, 2009). Çocuk gelişimi için önemli bir faktör olan ana babalık stillerinin saldırganlıkla ilişkili olabileceğine ilişkin araştırma bulguları vardır (Dilekmen, Ada, & Alver, 2011; Tuzgöl, 2000; Yıldız & Erci, 2011). Bu nedenle söz konusu değişkenin araştırmaya dâhil edilmesi önemli görünmektedir.

Saldırganlık düzeyinin ilişkili olabileceği bir başka faktör kişilik özellikleridir. Kişilik, psikoloji alanında geçmişten günümüze büyük ilgi çeken konulardan biridir. Konuya ilişkin çeşitli açıklamalar bulunmakla birlikte günümüz çalışmalarında Büyük Beşli Modelinin (Big Five Model) öne çıktığı söylenebilir (Burger, 2006). Bu modelde

temel kişilik özellikleri beş boyutta ele alınır: Nevrotiklik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk. Bütün bireyler bu beş temel kişilik boyutunun her birinde, belirli bir noktada yer alabilir. Bu özelliklerden nevroitiklik, duygusal dengesizlik olarak da ifade edilir; dünyayı stresli ve tehdit edici algılamak, kaygılı, gergin, alıngan, telaşlı ve güvensiz olmak nevroitiklik göstergeleridir. Dışadönüklük özelliği sosyal, konuşkan, sempatik, enerjik, eğlenceli ve dost canlısı olma ile ilgilidir. Deneyime açıklık, bireylerin geniş ilgi alanlarının bulunması, meraklı ve yaratıcı olmalarını içerir. Uyumluluk özelliği başkaları ile kurulan etkileşimlerde sıcak, sevecen ya da tepkili olmak gibi özellikler barındırır. Sorumluluk özelliği ise organize, düzenli, planlı, azimli, çalışkan ve titizdir olma düzeyini ifade eder; kişilerin dürtülerini denetleyebilme güçlerine göndermede bulunur (Caspi & Shiner, 2006; Goldberg, 1990; McCrae & Costa, 1987). Yapılan araştırmalarda kişiliğin çeşitli boyutları ile saldırganlık arasında ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir (Jones, Miller, & Lynam, 2011). Ancak Türkiye’de ergenlerde saldırganlık düzeyini kişilik özellikleri bakımından inceleyen araştırma sayısı oldukça sınırlıdır (Efilti, 2006).

Ergenlik döneminde saldırganlıkla ilişkili olabileceği düşünülen bir başka etken, akran ilişkileridir. Ergenlik dönemindeki bireyler aile üyelerinden çok akranları ile zaman geçirirler (Steinberg, 2007). Ergenler için akran ilişkileri farklı rollerin denendiği bir ortam sunması ve ergenin korunaklı aile ortamından çıkarak bağımsız yetişkin hayatına hazırlanması açısından çok önemlidir (Erikson, 1968). Bununla birlikte, yakın arkadaşlık ilişkileri, döneme özgü stresle mücadele etmede önemli bir destek kaynağıdır (Çok, 1993). Bu dönemde bireylerin akranları ile geçirdikleri zaman arttığından, arkadaş etkisinde kalma olasılıkları da yükselmektedir (Kulaksızoğlu, 2004). Bu noktada devreye “akran baskısı” girer. Akran baskısı, çeşitli biçimlerde ortaya çıkabileceği gibi etkileri olumlu ya da olumsuz olabilir (Berndt & Keefe, 1995). Bu nedenle ergenlerde saldırgan davranışların anlaşılabilmesi için arkadaşlık ilişkilerinin ele alınması önemli görünmektedir.

Türkiye’deki alan yazın incelendiğinde ergenlerde saldırganlık konusunun demografik değişkenlerin yanı sıra problem çözme, bağlanma, kişiler arası duyarlılık, ana baba tutumları, intihar, bilişsel çarpıtmalar, denetim odağı, kişilik özellikleri, narsizm, sürekli kaygı, sosyometrik popülerlik, duygusal istismar, kişisel arası ilişki tarzları, empati, ebeveyn kontrolü, sosyal işlevsellik, aile içi şiddet, ruhsal belirtiler ve duygu ayarlama gibi çok sayıda değişkenle birlikte incelendiği görülmektedir (Aktaş & Güvenç, 2006; Avcı & Kelleci, 2015; Aydın & Akgün, 2014; Arslan, Hamarta, Arslan, & Saygın, 2010; Batıgün, 2004; Dilekmen, Ada, & Alver, 2011; Donat Bacıoğlu, & Özdemir, 2011; Efilti, 2006; Eroğlu, 2009; Gönültaş & Atıcı, 2014; Gündoğdu, 2010; Hasta & Güler, 2013; Karahan, Özcan, & Ağlamaz, 2009; Karataş, 2008; Kaplan, 2012; Kılıç & Murat, 2012; Kındap-Tepe & Sayıl, 2012; Kocaman, Aktepe, & Sönmez, 2017; Kurnaz & Gül Kapçı, 2013; Tuzgöl, 2000; Uğur & Murat, 2014; Yavuzer, 2013; Yavuz Gümüş, 2011; Yıldız & Erci, 2011). Bununla birlikte ergenlerde saldırganlığın demografik değişkenler, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri bakımından incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, araştırmanın konusu ergenlerde saldırganlığın cinsiyet, yaş, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri açısından incelemek olarak belirlenmiştir. Araştırma sonunda saldırganlık ile cinsiyet, yaş, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri arasındaki ilişkiler tespit

edilmeye ve söz konusu değişkenlerin hangilerinin, saldırganlık düzeyindeki değişimin ne kadarını yordadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ergenlik döneminin önemli sorunlarından biri olan saldırganlıkla ilişkili faktörlerin ortaya çıkarılması ve saldırganlığı yordayan özelliklerin belirlenmesi, önleme ve müdahale programlarının hazırlanmasında yol gösterici olması bakımından önemlidir. Bununla birlikte araştırma bulgularının saldırganlık kuramlarına katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı liseye devam eden ergenlerin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile algıladıkları çevre güvenliği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile algıladıkları ana baba tutumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile akran ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Ergenlerin saldırganlık düzeyinin yordayıcıları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma, ilişkiyel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tarama çalışmalarında var olan durum olduğu gibi betimlenmeye çalışılır (Can, 2014). Bu çalışmada katılımcıların saldırganlık düzeyleri cinsiyet, yaş, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri değişkenlerine göre incelenmiştir. Bağımlı değişken (saldırganlık) ile bağımsız değişkenler (cinsiyet, yaş, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri) arasındaki ilişkiler ve bağımsız değişkenlerin hangilerinin, bağımlı değişkendeki değişimin ne kadarını yordadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada katılımcılar amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Bu teknikte evrenin özelliklerine sahip olduğu düşünülen bireyler örnekleme alınır (Johnson & Christensen, 2014). Katılımcılar, 2013 yılının Nisan-Mayıs ayları arasında Sivas il sınırları içerisinde yedi farklı lisede eğitimine devam eden 461 lise öğrencisinden oluşturmaktadır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	f/%	\bar{x}	SS
Cinsiyet(n= 461)			
Kadın	202 (%43.8)		
Erkek	259 (%56.2)		
Yaş		15.69	1.20
Okul			
Sivas Teknik Lisesi	60 (%13.0)		
Atatürk Endüstri Lisesi	40 (%8.7)		
Sağlık Meslek Lisesi	79 (%17.1)		
Sivas Lisesi	78 (%16.9)		
Yenişehir Lisesi	24 (%5.2)		
Kongre Lisesi	92 (%20.0)		
Cumhuriyet Anadolu Lisesi	88 (%19.1)		
Sınıf			
9	153 (%33.2)		
10	154 (%33.4)		
11	154 (%33.4)		

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri “Kişisel Bilgi Formu”, “Saldırganlık Ölçeği”, “Çevre Güvenlik Ölçeği”, “Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi”, “Ana Baba Tutum Ölçeği” ve “Akran İlişkileri Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Aşağıda kullanılan ölçme araçlarına ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Kişisel bilgi formu. Bu formda katılımcıların cinsiyet, yaş, okul ve sınıf sorularına yer verilmiştir.

Saldırganlık Ölçeği (Aggression Questionnaire). Araştırmada Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen; sonrasında Buss ve Warren (2000) tarafından revize edilen Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Buss ve Warren (2000) ölçeğin geçerlilik çalışması için Saldırganlık Ölçeği ile Silahlar ve Şiddete Karşı Tutum Ölçeği (Attitudes Toward Guns and Violence Questionnaire; Shapiro, 2000), Çocuklar için Öfke Envanteri (Children’s Inventory of Anger; Nelson & Finch, 2000) ve Novaco Öfke Ölçeği ve Provokasyon Envanteri (Novaco Anger Scale and Provocation Inventory; Novaco, 2003) puanları arasındaki korelasyon değerlerini hesaplamış ve ölçeğin geçerliliği için yeterli kanıt elde edildiğini ifade etmişlerdir. Ölçek Türkçeye Can (2002) tarafından uyarlanmıştır. 34 maddeden oluşan, 5’li likert tipindeki ölçeğin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Geçerlilik çalışması için Saldırganlık Ölçeği ile Spielberger tarafından geliştirilen ve Özer (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeklerinin (Özer, 1994) puanları arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmış ve ölçeğin geçerliliği için yeterli kanıt bulunduğu ifade edilmiştir. Ölçeğin

güvenirliği ile ilgili olarak hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı .89'dur. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise, fiziksel saldırganlık için .85, sözel saldırganlık için .72, öfke için .83, düşmanlık için .77, dolaylı saldırganlık için .72'dir. Test tekrar test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r=.80$, sözel saldırganlıkta $r=.76$, öfkede $r=.72$, düşmanlıkta $r=.72$, dolaylı saldırganlıkta $r=.74$ bulunmuştur (Can, 2002). Bu çalışmada ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değeri .92 olarak hesaplanmıştır.

Çevresel Güvenlik Ölçeği (Sense of Safety Scale). Ergenlerin yaşadıkları çevrede kendilerini ne kadar güvende hissettiklerini ölçmek için Çok Bölgeli Şiddeti Önleme Projesi (Multisite Violence Prevention Project, 2004) çerçevesinde geliştirilen Çevresel Güvenlik Ölçeği, tek faktörlüdür ve Cronbach Alpha değeri .89'dur. Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, 3'lü likert tipindedir ve 8 maddeden oluşmaktadır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .81 bulunmuştur. Yapılan faktör analizine göre tek faktörden oluşan bu ölçeğin açıkladığı toplam varyans miktarı %35.75'dir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .69 olarak hesaplanmıştır.

Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi (SDKT). Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009) tarafından, beş kişilik faktörü temele alınarak geliştirilen ölçek, dışa dönüklük, nevrozizm(duygusal dengesizlik), sorumluluk, uyumluluk(yumuşak başlılık) ve deneyime açıklık olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 7'li likert tipindedir ve iki uçta birbirinin tersi olan 40 ifade çifti bulunmaktadır. SDKT'nin yapı geçerliğini test etmek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda beş faktörün SDKT'ye ait varyansın %52.63'ünü açıkladığı görülmüştür. SDKT'nin uyum geçerliğini testi için Sosyotropi Ölçeği, Çatışmalara Tepki Ölçeği, Negatif-Pozitif Duygu Ölçeği, Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmış ve geçerlilik için yeterli kanıt elde edilmiştir (Bacanlı, İlhan, & Arslan, 2009). Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan iç tutarlılık katsayılarının .73 ile .89 aralığında test-tekrar test güvenilirliği katsayılarının .68 ile .86 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı deneyime açıklık alt ölçeği için .81, yumuşak başlılık alt ölçeği için .78, duygusal dengesizlik alt ölçeği için .83, sorumluluk alt ölçeği için .84 ve son olarak dışadönüklük alt ölçeği için .83 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değeri .83 olarak hesaplanmıştır.

Anne Baba Tutum Ölçeği (Parental Attitude Scale). Ölçek, Maccoby ve Martin'in (1983) ana babalık stilleri sınıflamasına dayalı olarak, Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch (1991) tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacılar ölçek geliştirme çalışmasında açımlayıcı faktör analizi kullanmışlar ve üç faktör elde ettiklerini belirtmişlerdir. Ölçek puanlarını Ergen Benlik Algısı Profili (Adolescent Self-Perception Profile; Harter, 1982) ve Psikososyal Olgunluk Envanteri'nin (Greenberger, Josselson, Knerr, & Knerr, 1974) iş yönelimi (work orientation) ve kendine güven (self-reliance) alt ölçekleri puanları ile karşılaştırmışlar ve geçerliği destekleyici korelasyon değerleri bulduklarını ifade etmişlerdir Türkçeye Yılmaz (2000) tarafından uyarlanan ölçek, kabul/ilgi, psikolojik özerklik ve denetleme olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte 26 madde bulunduğu halde uyarlama sürecinde istenen değerleri üretmedikleri için 5 madde dışarıda bırakılmıştır. Bu durumda ölçeğin Türkçe formu 21

maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin bir kısmı 3'lü, bir kısmı 4'lü, bir kısmı 7'li likert tipindedir. Ölçekte bulunan yedi madde ters puanlanmaktadır. Yılmaz (2000) lise öğrencileri için ölçeğin boyutlarının güvenirlik ve iç tutarlılık katsayılarını kabul/ilgi boyutu için .82 ve .70, psikolojik özerklik boyutu için .76 ve .66; denetleme boyutu için .88 ve .69 olarak bulmuştur. Ayrıca Yılmaz, ölçeğin geçerlik çalışmasında, ölçüt-bağıntılı geçerliğe dolaylı kanıt sayılabilmesi açısından, akademik başarı puanları ile demokratiklik boyutları arasında anlamlı farklar olup olmadığına baktığını belirtmiş; çocukların akademik başarısı ile ebeveynlerin demokratikliğini anlamlı düzeyde ilişkili bulmuş ve elde ettiği sonuçların, ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliğine kanıt oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada Cronbach Alpha değeri kabul/ilgi boyutu için .78, psikolojik özerklik boyutu için .62 ve denetleme boyutu için .60 olarak hesaplanmıştır.

Akran İlişkileri Ölçeği. Kaner (2000) tarafından akran ilişkilerini incelemek için geliştirilmiş olan ölçek, dört alt boyutu içermektedir: Bağlılık, güven ve özdeşim, kendini açma ve sadakat. Yapılan açımlayıcı faktör analizi, bu dört faktörün toplam varyansın %54.3'ünü açıkladığını ortaya koymuştur. 18 maddeden oluşan ölçek, 5'li likert tipindedir. Ölçeğin güvenirlik analizlerinde Cronbach Alfa katsayısı .58 ile .86 arasında, Sperman Brown katsayısı .60 ile .84 arasında test yarılama katsayısı .77-.93 arasında bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değeri .88 olarak hesaplanmıştır.

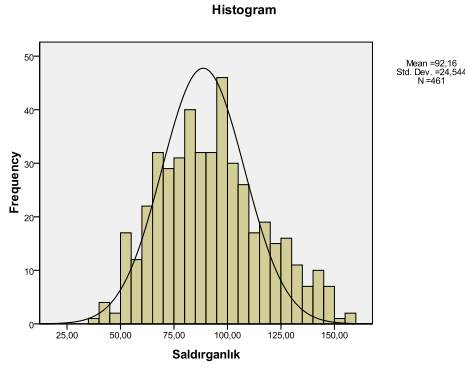
Verilerin Toplanması

Veri toplama işlemine geçmeden önce ölçek geliştiren ve/ya da uyarlayanlardan ölçek kullanım izinleri ve Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğünden uygulama izinleri alınmıştır. Veri toplama işlemi 2013 yılının Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle katılımcılara araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmiş, kimlik bilgilerinin istenmediği ve yanıtların gizili kalacağı ifade edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçek ve toplam madde sayısı çok olduğundan, özellikle katılımcıların samimi yanıt vermeleri teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ölçekler, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrenciler tarafından, sınıf ortamında doldurulmuştur. Ölçeklerin uygulanması 30 ile 45 dakika arasında değişmiştir.

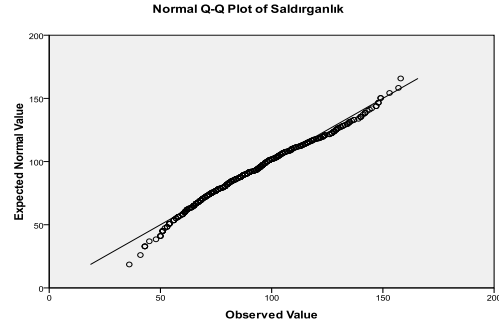
Verilerin Çözümlemesi

Çalışmada araştırma sorularını yanıtlamak için SPSS 17.00 paket programından yararlanılarak korelasyon, t-testi ve regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada normallik ve doğrusallık varsayımının karşılanmasını güçleştiren uç değerler Mahalonobis uzaklık katsayısı kullanılarak incelenmiş, normallik ve doğrusallık varsayımını bozan veriye rastlanmamıştır. Analiz sonucunda saldırganlığa ilişkin verilerin ortalaması 91.56 (SS=1.14), medyanı 90.00, çarpıklık değeri .32, basıklık değeri -.42 olarak bulunmuştur. Son olarak Histogram ve Normal Q-Q Grafiği çizilmiş ve puanların dağılımlarının normale yakın oldukları görülmüştür. Şekil 1'de Histogram, Şekil 2'de Normal Q-Q Grafiği görülebilir. Bu değerler kabul edilebilir aralıkta olduğu için (Can, 2014) verilerin normallik ve doğrusallık varsayımlarını karşıladıkları söylenebilir.

Şekil 1. Histogram

Şekil 2. Normal Q-Q Grafiği

Bulgular

Aşağıda sırasıyla ergenlerin saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgulara, ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile yaş, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, ana baba tutumları ve akran ilişkileri arasında ilişki bulgularına ve ergenlerin saldırganlık düzeylerinin yordayıcılarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Ergenlerin Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Ergenlerin saldırganlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” şeklinde düzenlenmiş olan ilk sorusunu yanıtlamak amacıyla ilişkisiz örneklem için t-testi analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 2’de görülebilir.

Tablo 2

Saldırganlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	SS	sd	t
Fiziksel Saldırganlık	Kız	202	18.60	8.58	459	-4.05**
	Erkek	259	21.68	7.72		
Sözel Saldırganlık	Kız	202	14.49	4.27	459	-0.48
	Erkek	259	14.69	4.41		
Öfke	Kız	202	22.17	6.82	459	-0.07
	Erkek	259	22.22	6.60		
Düşmanlık	Kız	202	20.19	5.42	459	0.61
	Erkek	259	19.87	5.86		
Dolaylı Saldırganlık	Kız	202	14.84	4.62	459	-0.45
	Erkek	259	15.03	4.65		
Toplam Saldırganlık	Kız	202	90.30	24.57	459	-1.39
	Erkek	259	93.50	24.37		

** $p < .01$

Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcıların fiziksel saldırganlık puanları ($t_{(459)}=-4.05$, $p<.01$) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Erkeklerin fiziksel saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=21.68$) kızların fiziksel saldırganlık puan ortalamalarından ($\bar{X}=18.60$) anlamlı düzeyde yüksektir. Saldırganlığın diğer boyutları ve toplam saldırganlık puanları ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri ile Yaş, Çevre Güvenliği, Kişilik Özellikleri, Ana Baba Tutumları ve Akran İlişkileri Arasındaki İlişkiler

Araştırmanın ikinci (Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?) üçüncü (Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile algıladıkları çevre güvenliği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?) dördüncü (Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?) beşinci (Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile algıladıkları ana baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?) ve altıncı (Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile akran ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?) sorularını yanıtlamak için korelasyon analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Saldırganlık Düzeyleri ile Yaş, Çevresel Güvenlik, Akran İlişkileri, Kişilik Özellikleri ve Algılanan Ana Baba Tutumları Arasındaki Pearson Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Fiziksel Saldırganlık	Sözel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırganlık	Saldırganlık Toplam	
Yaş	-.104*	-.030	-.081	-.029	-.082	-.085	
Çevresel Güvenlik	-.010	.033	-.052	-.143**	-.044	-.053	
Kişilik Özellikleri	Nevrotiklik	.273**	.315**	.407**	.270**	.372**	
	Dışa Dönüklük	.034	.114*	.047	-.056	-.018	.028
	Deneyime Açıklık	.011	.111*	.000	.000	.026	.029
	Uyumluluk	-.298**	-.235**	-.309**	-.192**	-.238**	-.316**
	Sorumluluk	-.213**	-.098*	-.203**	-.097*	-.177**	-.201**
	Kabul/İlgi	.215**	.196**	.204**	.204**	.189**	.246**
Ana baba Tutumları	Psikolojik Özerklik	.192**	.012	.176**	.083*	.108*	.155**
	Denetleme	-.274**	-.155**	-.148**	-.050	-.128**	-.196**
Akran İlişkileri	Bağlılık	-.060	-.066	-.030	.079	-.065	-.034
	Güven ve Özdeşim	.001	-.026	-.012	.055	-.010	.003
	Kendini Açma	-.150**	-.142*	-.215**	-.082	-.210**	-.193**
	Sadakat	-.315**	-.205**	-.300**	-.178**	-.273**	-.317**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 3'te görüldüğü gibi fiziksel saldırganlık ile yaş değişkeni arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-.104$, $p<.05$). Saldırganlığın diğer alt boyutları ve toplam saldırganlık puanları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında, çevresel güvenlik ile düşmanlık ($r=-.143$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Çevresel güvenlik ile saldırganlığın diğer alt boyutları ve toplam saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Kişilik alt boyutları ile saldırganlık alt boyutları arasındaki korelasyon değerlerine bakıldığında, nevrotiklik ile fiziksel saldırganlık ($r=.273$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=.315$, $p<.01$), düşmanlık ($r=.269$, $p<.01$) ve dolaylı saldırganlık ($r=.263$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde; nevrotiklik ile öfke ($r=.407$, $p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=.372$, $p<.01$) puanları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Dışa dönüklük ile sözel saldırganlık ($r=.114$, $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Dışa dönüklük ile saldırganlığın diğer alt boyutları ve toplam saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Deneyime açıklık ile sözel saldırganlık ($r=.111$, $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Deneyime açıklıkla saldırganlığın diğer alt boyutları ve toplam saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Yine uyumluluk ile fiziksel saldırganlık ($r=-.298$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=-.235$, $p<.01$), öfke ($r=-.209$, $p<.01$), düşmanlık ($r=-.192$, $p<.01$), dolaylı saldırganlık ($r=-.238$, $p<.01$) ve saldırganlık toplam ($r=-.316$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Son olarak sorumlulukla fiziksel saldırganlık ($r=-.213$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=-.098$, $p<.05$), öfke ($r=-.203$, $p<.01$), düşmanlık ($r=-.97$, $p<.05$), dolaylı saldırganlık ($r=-.177$, $p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=-.201$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür.

Algılanan ana baba tutumu ile saldırganlık arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde, ana babalık tutumunun kabul/ilgi boyutu ile fiziksel saldırganlık ($r=.215$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=.196$, $p<.01$), öfke ($r=.204$, $p<.01$), düşmanlık ($r=.204$, $p<.01$), dolaylı saldırganlık ($r=.189$, $p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=.246$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Ana babalık tutumunun psikolojik özerklik boyutu ile fiziksel saldırganlık ($r=.192$, $p<.01$), öfke ($r=.176$, $p<.01$), düşmanlık ($r=.083$, $p<.05$), dolaylı saldırganlık ($r=.108$, $p<.05$) ve toplam saldırganlık ($r=.155$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Ana babalık tutumunun denetleme boyutu ile fiziksel saldırganlık ($r=-.274$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=-.155$, $p<.01$), öfke ($r=-.148$, $p<.01$), dolaylı saldırganlık ($r=-.128$, $p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=-.196$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Denetleme ile düşmanlık arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Akran ilişkileri ile saldırganlık arasındaki korelasyon değerlerine bakıldığında, akran ilişkilerinin kendini açma boyutu ile fiziksel saldırganlık ($r=-.150$, $p<.01$), sözel saldırganlık ($r=-.148$, $p<.05$), öfke ($r=-.215$, $p<.01$), dolaylı saldırganlık ($r=-.210$, $p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=-.193$, $p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler ortaya çıktığı görülmektedir. Kendini açma ile düşmanlık

puanları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yine akran ilişkilerinin sadakat boyutu ile fiziksel saldırganlık ($r=-.315, p<.01$), sözel saldırganlık ($r=-.205, p<.01$), öfke ($r=-.300, p<.01$), düşmanlık ($r=-.178, p<.01$), dolaylı saldırganlık ($r=-.273, p<.01$) ve toplam saldırganlık ($r=-.317, p<.01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Akrana bağlılık ve akrana güven/özdeşim ile saldırganlık puanları arasında anlamlı herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

Ergenlerin Saldırganlık Düzeylerinin Yordayıcılarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Ergenlerin saldırganlık davranışlarının yordayıcıları nelerdir?” sorusunu yanıtlamak için önceki analizlerin sonuçlarından hareketle cinsiyet, yaş, çevresel güvenlik, kişilik özelliklerinin nevroitiklik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk boyutları, akran ilişkilerinin kendini açma ve sadakat boyutları ile algılanan ana baba tutumlarının kabul/ilgi, psikolojik özerklik ve denetleme boyutları yordayıcı değişkenler olarak atanmıştır. Öncelikle yordayıcı değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyon değerlerine bakılmış, değerler .41 ve altında bulunmuştur. Değerlerin .8’den düşük olması, yordayıcı değişkenlerin kendi aralarında yüksek derecede ilişki bulunmadığını gösterdiğinden (Can, 2014) regresyon katsayısının hesaplanması açısından bir sorun bulunmadığına karar verilmiştir. Analizde çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan ilk analizde cinsiyet ($B=-.018, SE_B=2.506, \beta=.000, t=-.007, p>.05$), yaş ($B=-1.426, SE_B=.816, \beta=-.070, t=-1.747, p>.05$), çevresel güvenlik ($B=-.010, SE_B=.279, \beta=-.001, t=-.036, p>.05$) ile kişilik özelliklerinin sorumluluk ($B=-.130, SE_B=.145, \beta=-.043, t=-.900, p>.05$) boyutlarının saldırganlık düzeyinin anlamlı birer yordayıcısı olmadıkları bulunmuştur. Bu değişkenler dışarıda bırakılarak analiz tekrar edilmiştir. Nihai modele ilişkin sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4

Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	62.252	12.120		5.136	.000		
Uyumluluk	-.771	.125	-.281	-6.174	.000	-.316	-.279
Nevrotiklik	1.019	.163	.257	6.245	.000	.372	.282
Ana baba kabul/ilgi	.790	.203	.161	3.891	.000	.246	.180
Akrana sadakat	-1.037	.308	-.145	-3.370	.001	-.317	-.157
Dışadönüklük	.312	.126	.121	2.485	.013	.028	.116
Psikolojik Özerklik	.682	.241	.112	2.827	.005	.155	.132
Deneyime Açıklık	.378	.174	.105	2.174	.030	.029	.102
Akrana kendini açma	-.566	.285	-.084	-1.986	.048	-.193	-.093
R=	.557		R ² =		.310		
F ₍₈₋₄₅₂₎ =	25.409		p=		.000		

Tablo 4'te görüldüğü gibi kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevroitiklik, dışadönüklük ve deneyime açıklık boyutları, akran ilişkilerinin sadakat ve kendini açma boyutları ile ana algılanan ana baba tutumlarının kabul/ilgi ve psikolojik özerklik boyutları birlikte, toplam saldırganlık puanı ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir ($R=.557, p<.01$). Adı geçen değişkenler toplam varyansın %31'ini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin saldırganlık üzerindeki görece önem sırası uyumluluk ($\beta=-.281$), nevroitiklik ($\beta=.257$), ana baba kabul/ilgi ($\beta=.161$), akrana sadakat ($\beta=-.145$), dışadönüklük ($\beta=.121$), psikolojik özerklik ($\beta=.112$), deneyime açıklık ($\beta=.105$) ve akrana kendini açma ($\beta=-.084$) şeklindedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile demografik değişkenler, çevre güvenliği, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumları ve akran ilişkileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada saldırganlık puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı, saldırganlık ile yaş, çevresel güvenlik, kişilik özellikleri, algılanan ana baba tutumu ve akran ilişkileri arasındaki ilişkiler ve saldırganlığın yordayıcıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen ilk bulgu, katılımcıların fiziksel saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği şeklindedir; erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamaları kız öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarından daha yüksektir. Bununla birlikte saldırganlığın diğer boyutlarında (sözel saldırganlık, düşmanlık, öfke ve dolaylı saldırganlık) cinsiyetler arası istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Alan yazın incelendiğinde, söz konusu bulgu ile paralel başka araştırma bulgularının olduğu görülmektedir (Gündoğdu, 2010; Karataş, 2008; Tremblay & Ewart, 2005; Yavuzer, 2013; Yavuzer & Karataş, 2012). Bununla birlikte saldırganlığı genel olarak ele alan çeşitli araştırmalarda da erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kadınların saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Başaran, 2008; Efiltili, 2006; Erdemir, 2012; Filiz, 2009; Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett, & Suchindran, 2013; Kılıç & Murat, 2012; Kurtoğlu, 2009; Orpinas, Murray, & Kelder, 1999; Pekince, 2012; Scharf, 2000; Öztürk, 2008; Tuzgöl, 2000; Yeğen, 2008; Yıldız & Erci, 2011). Ancak alan yazında cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı farkın ortaya çıkmadığı araştırma sonuçlarının yanı sıra (Ağlamaz, 2006; Derwent, Arslanoğlu, & Şenel, 2010; Gökbüzoğlu, 2008; Karataş, 2005), kız öğrencilerinin erkek öğrencilere göre daha çok edilgen saldırganlık davranışı sergiledikleri şeklinde araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Yılmaz, 2008). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, araştırma bulgularının önceki araştırma bulgularının çoğu ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Fiziksel saldırganlıkta ortaya çıkan cinsiyet farkı, çocuk yetiştirme tarzlarının bir sonucu olabilir. Pek çok toplumda olduğu gibi Türkiye'de de kız çocuklarının yetiştirilme biçimleri ile erkek çocukların yetiştirilme biçimleri farklılık göstermektedir (Onur, 2005). Erkek çocuklarının saldırganlık davranışları kabul görebilmekte, hatta bazen ödüllendirilmekte; oysa kız çocuklarının saldırganlık davranışları kabul görmemektedir. Bu doğrultuda erkeklerin fiziksel saldırganlık puanlarının daha yüksek çıkması, beklendiği bir bulgu olarak değerlendirilebilir ve söz konusu bulgunun bireysel

özelliklerin şekillenmesinde pekiştireçlerin yanı sıra model olarak öğrenmenin önemini vurgulayan toplumsal öğrenme kuramını desteklediği düşünülebilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, yaş değişkeni ile fiziksel saldırganlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklindedir; yaş arttıkça fiziksel saldırganlıkta azalma gözlenmektedir. Saldırganlığın diğer alt boyutlarıyla yaş arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu daha önce yapılan bazı araştırmaların bulguları ile paralellik göstermektedir (Gökbüzoğlu, 2008; Kurnaz & Kapçı; 2013). Diğer taraftan alan yazında yaş arttıkça saldırganlık düzeyinin de arttığına ilişkin bulgular olduğu da dikkati çekmektedir (Günaydın, 2008; Öztürk, 2008; Yıldız & Erci, 2011). Bununla birlikte yaş ile saldırganlık düzeyinin ilişkili olmadığı şeklinde bulgular da vardır (Filiz, 2009; Tuzgöl, 2000; Ümit, 2010; Yeğen, 2008; Yılmaz, 2008) Bu durumda söz konusu bulgunun örneklem özellikleri ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Ergenlik biyolojik, bilişsel ve toplumsal değişikliklerin çok hızlı yaşandığı bir dönem olduğundan, bu durumun yarattığı dengesizliğin ergenliğin erken aşamalarında daha yüksek saldırganlığa yol açması olasıdır. Diğer taraftan bilgi ve deneyim eksikliği, olayları çok yönlü düşünememe vb. nedenlerle de (Yavuzer, 1987) ergenler kural dışı davranabilmektedir. Bireyler daha erken yaşlarda engeller karşısında daha dürtüsel davranabilirken, büyüdükçe dürtülerini kontrol etmede daha yetkin hale gelebilirler; bu da fiziksel saldırganlıkta düşüşe yol açabilir. Hatta ergenliğin ilerleyen aşamalarında bilişsel, psikolojik ve sosyal becerilerdeki artış fiziksel saldırganlıkta azalmaya yol açıyor olabilir. Dahası fiziksel saldırganlığın çeşitli şekillerde istenmeyen sonuçlara (disiplin cezaları, akran reddi vb.) yol açması, onları saldırganlığın diğer formlarına yönlüyor olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu çevresel güvenlik ile düşmanlık puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir Ergenlerin çevresel güvenlik algıları arttığında düşmanlıkları azalmaktadır. Algılanan çevresel güvenlik ile saldırganlığın diğer alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer (2010), Ankara ilinde, ortaokul öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarında, çevresel güvenlik algısı ile saldırganlık arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Genel olarak ergenlerde çevresel etkenlerin problem davranışlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Jessor, 2016; Güney Karaman, 2013; Siyez & Aysan, 2007). Bu araştırmada böyle bir bulgunun ortaya çıkmaması, örneklem özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Dolayısı ile bu konuda daha çok araştırmaya gereksinim olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu kişilik özellikleri ile saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bulgulara göre kişiliğin nevrotiklik alt boyutu ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde bir ilişki vardır; bireylerin nevrotiklik düzeyleri arttıkça fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık düzeyleri de artmaktadır. Analizler sonucunda kişiliğin dışa dönüklük ve deneyime açıklık alt boyutları ile sadece sözel saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Dışadönüklük ve deneyime açıklık arttıkça sözel saldırganlık düzeyi artmakta, saldırganlığın diğer boyutları değişmemektedir. Elde edilen bulgular, uyumluluk ile fiziksel ve sözel saldırganlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir; uyumluluk arttıkça fiziksel ve sözel saldırganlık azalmaktadır. Bununla birlikte saldırganlığın diğer alt boyutları ile uyumluluk arasında anlamlı bir ilişki

bulunmamıştır. Yine sorumluluk ile fiziksel saldırganlık ve öfke arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir; sorumluluk arttıkça fiziksel saldırganlık ve öfkede azalma görülmektedir. Sorumluluk ile saldırganlığın diğer alt boyutları arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Saldırganlık toplam puanları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, toplam saldırganlık düzeyi ile nevrozizm, uyumluluk ve sorumluluk özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu bulguların genel olarak önceki araştırma bulguları ile tutarlı olduğu ifade edilebilir. Örneğin Efiltili (2006), Hacettepe Kişilik Envanteri'ni (Özgüven, 1992) kullandığı çalışmada saldırganlık ile kişisel uyum alt boyutlarından kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrozizm eğilimleri ve psikotik belirtiler ile sosyal uyum alt boyutlarından aile ilişkileri, sosyal normlar ve anti sosyal eğilimler arasında negatif ilişki olduğu bulgusunu elde etmiştir. Yine Jones, Miller ve Lynam (2011) saldırganlık ile kişilik özelliklerini ele alan elli üç araştırma üzerinde yaptıkları meta analiz çalışmasında, saldırganlıkla en çok ilişki gösteren kişilik özelliklerinin uyumluluk, sorumluluk ve nevrozizm olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Bulgular, bireylerin nevrozizm düzeyleri arttıkça saldırganlığın tüm alt boyutlarında bir artış ortaya çıktığına işaret etmektedir. Nevrozizm özelliği duyarlılık, uyarınlara olumsuz algılama, diğer insanlara göre daha yüksek stres, öfke, kaygı ve suçluluk gibi olumsuz duygu eğilimlerini içermektedir (Burger, 2006). Nevrozizm düzeyleri yüksek olanlar aşırı ve dengesiz tepkiler vermektedirler. Bu durumda nevrozizm düzeyi yüksek bireylerin daha saldırgan olması beklendiği olarak değerlendirilebilir. Büyük Beşli bakış açısında dışa dönükler sosyal kişiler olmalarının yanı sıra enerjik ve girişkendirler (Goldberg, 1990; McCrae & Costa, 1987); bununla bağlantılı olarak kendi duygularını ifade etme noktasında sözel saldırganlık puanlarının yüksek çıkmış olabileceği düşünülebilir. Uygun problem çözme yollarını keşfedememiş dışadönüklerin, içe dönüklerden daha çok sözel saldırganlık kullanmaları olası görünmektedir. Aynı açıklama gelenek dışı, bağımsız düşünebilen ve kendine güvenen “deneyime açık” bireyler için de geçerli olabilir. Uyumluluk özelliği yüksek bireyler yardım sever ve şefkatlidirler; uyumluluk özelliği düşük bireyler ise düşmanca ve kuşkucudurlar (McCrae & Costa, 1987). Bu durumda uyumluluk düzeyi düşük olanların fiziksel ve sözel saldırganlık puanlarının yüksek çıkması Büyük Beşli bakış açısı ile tutarlı görünmektedir. Son olarak sorumluluk düzeyleri yüksek bireyler kontrollü ve disiplinlidirler (Burger, 2006); toplumun atfettikleri yükümlülükleri yerine getirmeye isteklidirler. Bu boyutun düşük ucunda yer alan bireyler ise dikkatsiz ve kararsız oldukları gibi yeterince disiplinli değildirler ve toplumsal yükümlülükleri/beklentileri yerine getirmede gönülsüzdürler. Dolayısı ile daha sorumlu bireylerin düşük fiziksel saldırganlık ve öfke göstermeleri anlaşılabilir.

Araştırmanın beşinci bulgusu, algılanan ana baba tutumu ile saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişkileri göstermektedir. Buna göre bireylerin ana baba algılarının kabul/ilgi alt boyutu ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır; algılanan kabul/ilgi arttıkça, saldırganlığın bütün alt boyutları da artış göstermektedir. Bireylerin algıladıkları psikolojik özerklik ile fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puanları arasında yine pozitif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır; psikolojik özerklik arttıkça fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık düzeyleri de artmaktadır. Psikolojik özerklik ile sözel saldırganlık ve düşmanlık arasında anlamlı bir ilişki tespit

edilmemiştir. Son olarak algılanan denetleme ile saldırganlığın düşmanlık alt boyutu dışında kalan bütün alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür; denetleme arttıkça fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık düzeyleri düşmüştür. Alan yazına bakıldığında, saldırganlık ile ana baba tutumları arasındaki ilişkiyi ele alan çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Karriker-Jaffe ve diğerleri (2013) çalışmalarında, aile içindeki anlaşmazlıklar, ana-baba-çocuk arasındaki bağın zayıf olması ve ana babaların çocukları üzerindeki kontrolün az olması ile ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ana baba ve çocuklar arasındaki bağlılığın zayıf olması, sosyal saldırganlığın başlangıç düzeyinin yüksek olması ve zaman içerisinde hızla artması ile ilişkilendirilmiş, ana baba kontrolünün az olmasının da sosyal saldırganlık düzeyini yükselttiği belirlenmiştir. Öztürk (2008), Şahin ve Korkut Owen (2009), Avcı (2010), Bal (2010) ve Özdemir, Vazsonyi ve Çok (2013) çalışmalarında sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocukların saldırganlık puanlarını düşük tespit etmişlerdir. Yıldız ve Erci (2011), ana babaları otoriter ve ilgisiz olan ergenlerin saldırganlık eğilimlerini yüksek, ana babaları demokratik olanların saldırganlık eğilimlerini ise düşük bulmuşlar; Uğur ve Murat (2014), ana babaları demokratik olanların saldırganlık düzeylerinin, ana babaları otoriter, tutarsız ya da koruyucu olanlardan daha düşük olduğunu belirlemişlerdir.

Ana babanın çocuk yetiştirmedeki tutumları, çocuğun sosyalleşmesi açısından son derece önemlidir. Ana babanın ilgisiz, demokratik, baskıcı ve otoriter ya da aşırı korumacı davranışları, çocukların farklı sosyal davranışlar geliştirmelerine neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 1999). Bu çalışmada tipik bir ana baba üslubu sınıflaması yapılmamıştır. Bununla birlikte bulguların, ergen özellikleri ve ana baba tutumları ile açıklanabilmesi olasıdır. Ana babaları tarafından kabul edilen ve ilgi gören çocukların kendilerine güvenlerinin daha yüksek olması beklenir. Ergenlik bir arayış ve bireyleşme dönemi olduğundan, ana babalarından kabul gören ve kendilerini daha özerk hisseden çocukların bu durumla ilişkili olarak ergenlik dinamikleri doğrultusunda (akran kabulü, otoriteye karşı çıkma, muhalif olma, ergen benmerkezciliği, kişisel söylence vb.) saldırganlık davranışlarının daha fazla olacağı düşünülebilir. Otoriter ve baskıcı bir aile ortamında yetişen çocuklar ise genellikle sessiz, uslu, dürüst olmakla birlikte daha çekingen ve itaatkâr olma eğilimindedirler. Kabul ve ilgi olmaksızın sürekli olarak suçlayan, cezalandıran ve müdahalede bulunan ana babaların çocuklarının, dıştan denetimli bir kişilik geliştirme ve içinden geldiği gibi davranmak yerine, ona çizilen sınırlar çerçevesinde davranmaya yönelmeleri olasıdır. Otoriteden çekinen ergenlerin cezadan kaçmak için olumlu tavırlar geliştirdikleri düşünüldüğünde, algılanan denetleme ile saldırganlık arasındaki negatif yönlü ilişki anlamlı görünmektedir. Ana babaların çocukları üzerindeki kontrol ve denetimleri, onların kimlerle, nerede, ne yaptıkları konusunda fikir sahibi olmaları, gençlerin kural dışı davranışlarda bulunma olasılıklarını azaltıyor olabilir. Ancak otoriter ana babalık tarzının saldırganlığı artırabileceği (Bee & Boyd, 2009) de unutulmamalıdır.

Araştırmanın altıncı bulgusu akran ilişkileri ile saldırganlık alt boyutları arasındaki ilişkilere yöneliktir. Katılımcıların saldırganlık düzeylerinin akran ilişkilerine göre değişip değişmediğine bakıldığında, akran ilişkilerinin kendini açma alt boyutu ile fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani akranlara kendini açma

düzeyi arttıkça farklı saldırganlık boyutlarında azalma gözlenmektedir. Saldırganlık ölçeği alt boyutlarından sadece düşmanlık ile kendini açma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Yine akran ilişkileri ölçeğinin alt boyutlarından akrana sadakat ile fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Akrana sadakat arttıkça, saldırganlık azalmaktadır. Bununla birlikte akrana sadakat ile sözel saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Son olarak akran ilişkilerinin bağlılık ve güven/özdeşim alt boyutları ile saldırganlık alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olmadığı görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde, Avcı'nın (2010) çete içerisinde bulunan öğrencilerin şiddet ve saldırganlık düzeylerini daha yüksek tespit ettiği görülmektedir. Bal (2010) ise arkadaşlarından düşük sosyal destek algılayan öğrencilerin, yüksek destek algılayanlara göre kuraldışı davranış puanlarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yalçın (2007) ve Öztürk (2008) de arkadaşlık ilişkilerinden memnun kalma değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkisini anlamlı bulmuşlardır.

Arkadaşlık ilişkileri hiç kuşkusuz erken çocukluk dönemiyle başlamakta ve ergenlik dönemiyle birlikte daha fazla önem kazanmaktadır. Bu dönemde arkadaş desteğinin olması ergenin kendini yeterli ve başarılı hissetmesine, yeteneklerinin farkına vararak geliştirmesine ve sağlıklı benlik saygısı oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Ergen yardımlaşarak, paylaşarak, duygusal alışverişte bulunarak dostluk bağları kurar ve bu süreçte kişiliğini geliştirir. Arkadaşlık ilişkileri kurabilmek ve kurduğu ilişkileri sürdürebilmek sağlıklı bir psikolojinin ölçütlerindedir (Yörükoğlu, 1987). Ergenin sosyal beceri konusunda eksiklik yaşamaması ve saldırgan davranışları nedeniyle akranları tarafından kabul görmemesi ise onu, anti sosyal davranışlar sergileyen ve iletişim becerisi gelişmemiş arkadaş çevresine yönlendirebilir. Bu tür arkadaşlarla kurulan ilişkiler de ergenin anti sosyal tutum ve davranışlar kazanmasına neden olabilir. Akran gruplarının ait olma duygusunu geliştirmesi, benlik gelişimine katkı sağlaması ve grup tarafından kabul görmenin ergen tarafından önemi dikkate alındığında, arkadaşlarla iyi ilişkilerin, saldırganlığı azaltması beklenebilir. Araştırmadaki bu bulgu, akranlarına güven duyan, yarı yolda bırakılmayacağını düşünen ve kendi iç dünyasını, sıkıntılarını akranlarıyla paylaşan ergenlerin saldırgan davranışlarının daha az olduğuna işaret ettiği düşünülebilir. Bu bulgu genel olarak akran ilişkilerinin olumlu yanını ortaya koyan çalışmaları destekler niteliktedir.

Araştırmanın son bulgusu, saldırganlığı yordayan değişkenleri ortaya koymaya ilişkindir. Analiz sonuçlarına göre kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevrozizm, dışadönüklük ve deneyime açıklık boyutları, algılanan ana baba tutumlarının kabul/ilgi ve psikolojik özerklik boyutları ve akran ilişkilerinin akrana sadakat ve akrana kendini açma boyutları birlikte toplam saldırganlık puanı ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise söz konusu değişkenlerin saldırganlık üzerinde anlamlı yordayıcılıklarının olduğu görülmektedir. Bu bulgunun, her saldırganlık eyleminin kişi-çevre etkileşiminin bir ürünü olduğu (Goldstein, 1994) şeklindeki bakış açısını desteklediği düşünülebilir. Saldırganlık biyolojik, kişisel, kişiler arası ve bağlamsal çeşitli faktörlerle ilişki içinde olan karmaşık bir örüntüye sahiptir. Saldırganlığın daha iyi anlaşılabilmesi ancak konuya geniş bir bakış açısından yaklaşmakla mümkün olabilecektir.

Son olarak, araştırmanın bazı sınırlılıklarının bulunduğu ifade edilmelidir. Çalışma grubu bütün evreni temsil etmemektedir, bulgular ilişki temellidir ve veriler kişisel bildirimlere dayalıdır. Dolayısı ile genelleme ve çıkarımlarda bulunurken temkinli olmakta yarar vardır. Bundan sonraki araştırmalarda, özellikle boylamsal çalışmalara yer verilmesi önerilebilir. Bunun yanında konunun farklı gruplar üzerinde tekrar incelenmesi, özellikle kültürler arası karşılaştırma çalışmalarının yapılması önemli görünmektedir. Ayrıca saldırgan davranışların incelenmesinde öğrencilerin kendi yaptıkları değerlendirmelerin dışında ailelerin ve arkadaşların değerlendirmelerini de ele alan çalışmalar yapılabilir. Ergenlerde saldırganlığı önleme ve saldırganlığa müdahale programları oluşturulurken, saldırganlıkla ilgili kişisel özellikler, aile ilişkileri ve akran ilişkilerinin göz önünde bulundurulması faydalı olabilir.

Summary

Purpose and Significance: The aggression is an important problem in today's world. Especially in the lives of adolescents, aggression-related effects have an important place. For this reason, in this study it was aimed to examine the aggression behaviors of the adolescents going to the high school in terms of various variables. The questions to be answered in accordance with this purpose are: Does aggression behavior of adolescents show a significant difference according to gender? Are aggression behaviors of adolescents related to age variation? Are aggression behaviors of adolescents related to perceived environmental safety? Are aggression behaviors of adolescents related to personality traits? Are aggression behaviors of adolescents related to perceived parental attitudes? Are aggression behaviors of adolescents related to peer relationships? What are the predictors of aggression behaviors of adolescents?

Methods: The research was based on the relational survey model. The sample consists of 461 high school students attending seven different high school education in the province of Sivas between April-May of 2013. Purposed sampling technique was used in the research. The research data were collected using "Personal Information Form", "Aggression Questionnaire", "Sense of Safety Scale", "Adjective Based Personality Test", "Parental Attitude Scale" and "Peer Relationship Scale". Two hundred and two (43.8%) of the participants were female, 259(56.2%) were male; average age is 15.69(SD=1.20). In order to determine the relationships between the variables, the correlation, t-test and multiple linear regression analyzes were performed.

Results: According to the results of the analysis, there is a significant negative low-level relation between physical aggression and the age variable ($r=-.104, p<.05$). Secondly, the obtained results suggest that there is a significant negative low-level relation between the scores of the environmental security and that of the hostility ($r=-.143, p<.01$). The third finding suggests that there are low-level relations between the score of the neuroticism and those of physical aggression ($r=.273, p<.01$), verbal aggressiveness ($r=.315, p<.01$), hostility ($r=.269, p<.01$) and indirect aggressiveness ($r=.263, p<.01$). On the other hand, there are significant moderate positive relations between the score of the neuroticism and those of anger ($r=.407, p<.01$) and total aggression ($r=.372, p<.01$). Also, there is a significant low-level positive relation between the score of the extroversion and that of the verbal aggression ($r=.114, p<.05$). There is a significant low-level positive correlation between the score of the openness and that of the verbal aggressiveness ($r=.111, p<.05$). Also, it was found that there is a significant low-level negative relationship between the scores of the agreeableness and those of the physical aggressiveness ($r=-.298, p<.01$), verbal aggression ($r=-.235, p<.01$), anger ($r=-.209, p<.01$), hostility ($r=-.192, p<.01$), indirect aggressiveness ($r=-.238, p<.01$) and aggression ($r=-.316, p<.01$). From obtained results we concluded that, there is a significant low-level negative relation between scores of the responsibility and those of the physical aggression ($r=-.213, p<.01$), verbal aggressiveness ($r=-.098, p<.05$), anger ($r=-.203, p<.01$), hostility ($r=-.097, p<.05$), indirect aggression ($r=-.177, p<.01$) and total aggression ($r=-.201, p<.01$). As the fourth in the research, it was concluded that there are significant low-level positive relations between scores of the

acceptance/interest dimension of parental attitudes and those of the physical aggression ($r=.215, p<.01$), verbal aggression ($r=.196, p<.01$), anger ($r=.204, p<.01$), hostility ($r=.204, p<.01$), indirect aggression ($r=.189, p<.01$) and total aggression ($r=.246, p<.01$). At the same time, it is found that, that there are significant low-level positive relations between scores of the psychological autonomy dimension of parental attitudes and those of the physical aggression ($r=.192, p<.01$), anger ($r=.176, p<.01$), hostility ($r=.083, p<.05$), indirect aggression ($r=.108, p<.05$) and total aggression ($r=.155, p<.01$). Also it should be noted that, there are low-level significant negative relations between scores of the control dimension of parental attitudes and those of the physical aggression ($r=-.274, p<.01$), verbal aggression ($r=-.155, p<.01$), anger ($r=-.148, p<.01$), indirect aggression ($r=-.128, p<.01$) and total aggression ($r=-.196, p<.01$). The fifth finding is that, there are low-level significant negative relations between scores of the self-disclosure dimension of the peer relations and those of the physical aggression ($r=-.150, p<.01$), verbal aggression ($r=-.148, p<.01$), anger ($r=-.215, p<.01$), indirect aggression ($r=-.210, p<.01$) and total aggression ($r=-.193, p<.01$). Again we found out that, there are low-level significant negative relations between scores of the dimension of loyalty of peer relations and those of the physical aggression ($r=-.315, p<.01$), verbal aggression ($r=-.205, p<.01$), anger ($r=-.300, p<.01$), hostility ($r=-.178, p<.01$), indirect aggression ($r=-.273, p<.01$) and total aggression ($r=-.317, p<.01$). The final finding of the research relates to the predictors of aggression in adolescents. According to the results of analysis, the agreeableness, neuroticism, extroversion, and openness dimensions of personality traits, the peer relations' loyalty and self-disclosure dimensions and perceived parental attitudes' acceptance/interest and psychological autonomy dimensions explain 31% of the total variance. The relative importance order of the predictive variables on aggression relative to the standardized regression coefficient (β) is as follows: The compatibility ($\beta=-.281$), neuroticism ($\beta=.257$), parental acceptance/interest ($\beta=.161$), peer loyalty ($\beta=-.145$), extroversion ($\beta=.121$), psychological autonomy ($\beta=.112$), openness ($\beta=.105$) and self-opening to the peer ($\beta=-.084$).

Discussion and Conclusion: As a result, it can be said that aggression is related to demographic variables, personality traits, perceived parental attitudes and peer relations. The findings are substantially consistent with both national and international literature and support biological approaches, social learning theory and ecological theory. Thus, it can be said that aggression is related to various biological, personal, interpersonal and contextual factors. A better understanding of aggression can only be possible by approaching the issue from a broad perspective. In subsequent investigations it may be advisable to re-examine the subject on different groups, especially cross-cultural comparative studies. In addition, in the study of aggressive behaviors, it is possible to conduct studies that include evaluations of parents and friends, as well as evaluations of students themselves. It may be useful to consider personal characteristics of the aggression, family relationships and peer relations while developing aggression prevention and aggression intervention programs.

Kaynakça

- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- Aksoy, A., & Ögel, K. (2004). *Tutuklu ve hükümlü ergenlerin özellikleri: Türkiye’de yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nün gözetimindeki çocuklara yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi projesi ihtiyaçların belirlenmesi çalışması*. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.
- Aktaş, V., & Güvenç, B. G. (2006): Kız ve erkek ergenlerde saldırgan ve olumlu sosyal davranışlar ile yaş, ilişkisel bağlam ve kişiler arası duyarlılık arasındaki ilişkiler, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 233-264.
- Arslan, C., Hamarta, E. Arslan, E., & Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388.
- Avcı, A. (2010). *Eğitimde şiddet olgusu lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve ahlaki tutum ilişkisi Küçükçekmece ilçesi örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Avcı, D., & Kelleci, M. (2015). Lise öğrencilerinde öfke, saldırganlık ve ruhsal belirtiler arasındaki ilişki. *Literatür Sempozyum, Psikiyatri, Nöroloji, Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(1), 34-42.
- Aydın, A., & Akgün, S. (2014). Ergenlikte reaktif-proaktif saldırganlık, öfke ve narsizm ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 44-56.
- Bacanlı, H., İlhan, T., & Aslan, S. (2009). Beş Faktör Kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi: SDKT. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Bal, S. (2010). *Çocuk örselenme yaşantıları, ana-baba-ergen ilişki biçimleri ve sosyal destek algısının, kural dışı davranışlarla ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Balcıoğlu, İ. (2000). *Şiddetin doğal ve toplumsal kaynakları, biyolojik, sosyolojik, psikolojik açıdan şiddet*. İstanbul: Yüce Yayımcılık.
- Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. New York: Worth Publishers.
- Baron, R. A. (1977). *Human aggression*. New York: Plenum Press.
- Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Batıgün, A. D. (2004). İntihar ile ilişkili bazı değişkenler: Öfke/saldırganlık, dürtüsel davranışlar, problem çözme becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri. *Kriz Dergisi*, 1(2), 49-61.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child development. *Child Development*, 37(4), 887-907.

- Beck, A. T. (1999). *Prisoners of hate: The cognitive basis of anger, hostility, and violence*. New York, NY, US: HarperCollins Publishers.
- Berndt, T. J., & Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312–1320.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Blonigen, D. M., & Krueger, R. F. (2006). Human quantitative genetics of aggression. In R. J. Nelson (Ed.), *Biology of aggression* (pp. 20-37). Oxford: Oxford University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev: İ. D. Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.
- Buss, A. H., & Warren, W. L. (2000). *Aggression questionnaire manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, S. (2002). "Aggression Questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması (Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi). Genel Kurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, İstanbul.
- Carlson, M., Marcus-Newhall, A., & Miller, N. (1989). Evidence for a general construct of aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15, 377-389
- Caspi, A., & Shiner, L. R. (2006). Personality development across the life course. In W. Damon ve R. M. Lerner (Series Ed.), N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology, vol. 3, social, emotional, and personality development* (pp. 300-365). New York: Wiley.
- Çetinkaya Yıldız, E., & Hatipoğlu Sümer, Z. (2010). Saldırgan davranışlarını yordamada çevresel risk, çevresel güvenlik ve okul iklimi algısı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 161-173.
- Çok, F. (1993). Gençlikte Arkadaşlık İlişkileri. *Eğitim ve Bilim*, 17, 27-35.
- Dervent, F., Arslanoğlu, E., & Şenel, Ö. (2010). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi (İstanbul ili örneği). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 521-533.
- Dilekmen, M., Ada, Ş., & Alver, B. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin saldırganlık özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 927-944.
- Donat-Bacıoğlu S., & Özdemir, Y. (2012): İlköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, başarı durumu ve öfke arasındaki ilişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 169–187.
- Efilti, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Erdemir, N. (2012). *Farklı tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin internet kullanım durumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Gaziantep ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Eroğlu, S. E. (2009). Saldırganlık davranışlarının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: Lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 205-221.
- Filiz, A. (2009). *Farklı lise türlerindeki öğrencilerin empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi (Kartal ilçesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Freud, S. (1966). *New introductory lectures on psycho-analysis* (Trans. & Eds. J. Strachey). New York: W.W. Norton & Company.
- Friedmann, T., Dunlap, J. C., & Goodwin, S. F. (Eds.) (2011). *Advances in genetics, volume 75*. San Diego: Academic Press.
- Garcia-Sancho, E., Dhont, K., Salquero, J. M., & Fernández-Berrocal, P. (2017). The personality basis of aggression: The mediating role of anger and the moderating role of emotional intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 58(4), 333-340.
- Geen, R. G. (1998). Processes and personal variables in affective aggression. In R. G. Geen & E. Donnerstein (Eds.). *Human aggression theories, research, and implications for social policy* (pp. 1-21). San Diego: Academic Press.
- Gökbüzoğlu, B. (2008). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gleason, K. A., Jensen-Campbell, L. A., & Richardson, D. S. (2004). Agreeableness as a predictor of aggression in adolescence. *Aggressive Behavior*, 30, 43-61.
- Goldberg, L.R. (1990). An alternative “description of personality”: The big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229.
- Goldstein, A. P. (1994). *The ecology of aggression*. New York: Plenum Press.
- Gönültaş, O., & Atıcı, M. (2014). Ortaokul son sınıf öğrencilerinin öfke düzeyleri ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 370- 386.
- Günaydın, S. (2008). *Ortaöğretim kurumları öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin aile ortamı ve benlik imgesi ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Güney Karaman, N. (2013). Predicting the problem behavior in adolescents. *Eurasian Journal of Educational Research*, 52, 137–154.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. Sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 257-276.
- Hasta, D., & Güler, M. E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 64-104.

- Jessor, R. (2016). *The origins and development of problem behaviour theory*. Bloomington: Springer.
- Jensen-Campbell, L. A., Adams, R., Perry, D. G., Workman, K. A., Furdella, J. Q., & Egan, S. K. (2002). Agreeableness, extraversion, and peer relations in early adolescence: Winning friends and deflecting aggression. *Journal of Research in Personality*, 36(3), 224-251.
- Johnson, B., & Cristensen, L. (2014). *Educational research: Qualitative, quantitative, and mixed approaches*. California: Sage Publications.
- Jones, S. E., Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2011). Personality, antisocial behavior, and aggression: A meta-analytic review. *Journal of Criminal Justice*, 39, 329-337.
- Kaner, S. (2000). Akran ilişkileri ölçeği ve akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 67-75.
- Kaplan, B. (2012). *Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 277-294.
- Karriker-Jaffe, K. J., Foshee, V. A., Ennett S. T., & Suchindran, C. (2013). Associations of neighborhood and family factors with trajectories of physical and social aggression during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 861-877.
- Koç, B. (2011). *Okullarda şiddet: Lise öğrencilerinde şiddet, saldırganlık ve dindarlık ilişkisi*. İstanbul: E-Yazı Yayınları.
- Kılıç, E., & Murat, M. (2012). Genel lise 9. sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere ve sürekli kaygı düzeylerine göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 835 -853.
- Kındap-Tepe, Y., & Sayıl, M. (2012). Ebeveyn kontrolü ve ergenin sosyal işlevselliği arasındaki bağlantıda ilişkisel saldırganlığın aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27, 119-132.
- Kocaman, O., Aktepe, E., & Sönmez, Y. (2017). Isparta il merkezi lise öğrencilerinde olası internet bağımlılığı ile saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 18(6), 602-610.
- Kökdemir, H. (2008). Öfke ve öfke kontrolü. http://168.144.49.232/pivolka/12/PiVOLKA_12_02.pdf. Erişim tarihi: 20.03.2019.
- Kula E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurnaz, A., & Gül Kapçı, E. (2013). Saldırganlık ve akran mağduriyetinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 317-342.
- Kurtoğlu, E. (2009). *Lise öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeylerinin otomatik düşünceler, cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62(5), 1049-1065.
- Lee, R., & Coccaro, E. F. (2007). Neurobiology of impulsive aggression: Focus on serotonin and the orbitofrontal cortex. In D. J. Flannery, A.T. Vazsonyi & I. D. Waldman (Eds.). *The Cambridge handbook of violent behavior and aggression* (pp.170-214). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lorenz, K. (1963/2002). *On aggression*. London: Routledge.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Mussen manual of child psychology* (Vol. 4, pp. 1-102). New York: Wiley.
- Marcus, R. F. (2007). *Aggression and violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maxson. S. C., & Canastar. A. (2006). Genetic aspects of aggressions in nonhuman animals. In R. J. Nelson (Ed.), *Biology of aggression* (pp. 3-19). Oxford: Oxford University Press.
- McCrae; R. R., & Costa, P. T. (1987). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509-516.
- Megargee, E. I. (2009). Understanding and assessing aggression and violence. In J. Butcher (Ed.), *Oxford handbook of personality assessment* (pp. 542-566). New York: Oxford University Press
- Miller, J. D., Zeichner, A., & Wilson, L. F. (2012). Personality Correlates of Aggression: Evidence From Measures of the Five-Factor Model, UPPS Model of Impulsivity, and BIS/BAS. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(14), 2903-2919.
- Multisite Violence Prevention Project (2004). *Description of measures: Targeted student survey*. Available from the Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, Atlanta, GA. (Unpublished)
- Nelson. R. J. (Ed.) (2006). *Biology of aggression*. Oxford: Oxford University Press.
- Novaco, R. W. (2003). *The Novaco anger scale and provocation inventory*. Los Angeles CA: Western Psychological Services. https://www.wpspublish.com/store/Images/Downloads/Product/NAS-PI_Manual_Chapter_1.pdf. Erişim tarihi: 23.03.2019.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de çocukluğun tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Onur, B. (2005). *Anılardaki aşklar: Çocukluğun ve gençliğin psikoseksüel tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Orpinas, P., Murray, N., & Kelder, S. (1999). Parental influences on students' aggressive behaviors and weapon carrying. *Health Education & Behavior* 26(6), 774-787.
- Özdemir, Y., Vazsonyi, A., & Çok, F. (2013), Parenting processes and aggression: The role of self-control among Turkish adolescents. *Journal of Adolescence*, 36, 65–77.
- Özgüven, İ. E. (1992). *Hacettepe Kişilik Envanteri el kitabı*. Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yayınları.

- Öztürk, N. (2008). *Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Pekince, H. (2012). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile sosyal aktivitelere katılımları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Rizzuto, A. M., Meissner, S. J., & Buie, D. H. (2004). *The Dynamics of human aggression: Theoretical foundation, clinical applications*. New York: Routledge.
- Şahin, E. S., & Korkut Owen, F. (2009), Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 64-74.
- Scharf, S.C. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: an analysis of instrumentality vs. expressiveness* (Unpublished doctoral thesis). Michigan University, Michigan.
- Siyez, D.M., & Aysan, F. (2007). Ergenlerde Görülen Problem Davranışların PsikoSosyal Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler Açısından Yordanması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1),145-171.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Adolescent-parent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 1-19.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik* (Çev. Ed.: F. Çok). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tremblay, R. E., Hartup, W. W., & Archer J. (Eds.) (2005). *Developmental origins of aggression*. New York: Guilford Press.
- Sümer, N., Aktürk, G.E., & Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25): 42- 61.
- Tremblay, B. F., & Ewart, L. A. (2005). The Buss and Perry Aggression Questionnaire and its relations to values, the Big Five, provoking hypothetical situations, alcohol consumption patterns, and alcohol expectancies. *Personality and Individual Differences*, 38, 337-346.
- Tuzgöl, M. (2000). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 39-48.
- Uğur, E., & Murat, M. (2014). Lise öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve saldırganlık tepkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2), 525-543.
- Ümit, N. (2010). *Ergenlerin duygusal zekaları ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Walker, S., & Richardson, D.R. (1998). Aggression strategies among older adults: delivered but not seen. *Aggression and Violent Behavior*, 3(3), 287-294.
- Wenar, C. (1994). *Developmental psychopathology: From infancy through adolescence*. New York: McGraw-Hill.
- Yalçın, İ. (2007). Ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 209-220.

- Yanowitch, R., & Coccaro, E. F. (2011). The neurochemistry of human aggression. In T. J. Friedmann, C. Dunlap & S. F. Goodwin (Eds.), *Advances in genetics, volume 75* (pp. 83-119). San Diego: Academic Press.
- Yavuzer, H. (1987). *Çocuk ve suç (Çocuğu suça iten sebepler ve suçlu çocukları yeniden eğitimi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Y. (2011). *Okullarda saldırganlık/şiddet: okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri*. *Milli Eğitim*, 192, 43-60.
- Yavuzer, Y. (2013). Ergenlerde saldırganlık ve sosyometrik popülerlik arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 767-780.
- Yavuzer, Y., & Karataş, Z. (2012). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23, 1-7.
- Yavuz Gümüş, S. (2011). *Saldırganlık ile aile içi şiddet arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Yeğen, B. (2008). *Orta öğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeyleri ile saldırganlık tepkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy İlçesi Örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, E., & Erci, B. (2011). Anne baba tutumları ile adölesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3): 6-11.
- Yılmaz, A. (2000). Anne-baba tutum ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(3), 160- 172.
- Yılmaz, İ. (2008). *Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çok boyutlu olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yörükoğlu, A. (1987). *Gençlik çağı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0). For further information, you can refer to <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>